

TATAR TÜRKLERİNDE CENAZE MERASİMLERİ*

Yard. Doç. Dr. Çulpan ZARİPOVA ÇETİN

Muğla Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
chulpancetin@mynet.com

ÖZET

Cenaze merasimleri, her kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. İnsan hayatında yer alan önemli geçişlerden biri olan ölüm etrafında birçok tören, inanç, gelenek ve görenek oluşmuştur. Tatar Türklerinde cenaze törenleri artık bin yıldan fazla olan bir zaman diliminde İslam dinine uygun bir şekilde uygulanmaktadır. Ama Tatar Türklerinde uygulanan cenaze merasimlerinin İslam dini öncesi Şamanizm devrine ait olan inançları da taşıması söz konusudur.

Tatar Türklerinde ölüm faslına irdelerken, ölüm evveli, ölüm anı, ölüm sonrası bölümlerini ele almayı uygun gördük.

Anahtar kelimeler: ölüm, gelenek, Tatar, yas törenleri, ağıtlar.

ABSTRACT

Memorial ceremonies are unseperable part of any given culture. Ample of ceremonies, beliefs, and customs were formed around the concept of death, which is an important transition of human life. Funerary ceremonies of Tatar people have been performed according to the Islamic beliefs for more than a millenium. Nevertheless, the fore-mentioned ceremonies among Tatars bare some beliefs from pre-islamic era, called shamanism.

While examining "death" among Tatars, we thoght that it would be suitable to divide the topic into the parts as "before death", "death" and "after death".

Key Words: death, custom, Tatar, mouming ceremonies, laments.

GİRİŞ:

Ölüm, insan hayatında yer alan en sırlı ve en ürkütücü olaylardan biridir. İnsanın yaratılışından beri ölüm vardır ve bu acımasız bir gerçektir. İnsanlar ölmekten korkarlar, ancak ölümün kaçınılmaz bir olay olduğunu da bilir ve çaresiz kalırlar.

Her insan, hayatı boyunca, özellikle yaşlılık döneminde ölümü düşünür ve ölüme belli bir seviyede hazırlıklı olmaya çalışır.

Cenaze merasimleri, her kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Asırlar boyunca tarihin belli dönemlerinde kabul ettikleri dinlerin etkisiyle her halkın cenaze merasimleri her ne kadar değişikliklere uğramış olsalar da biz onların içinde insanlığın en eski çağında oluşan inançların izlerini de bulabiliriz.

İnsan hayatının önemli geçişlerden biri olan ölüm etrafında birçok tören, inanç, gelenek ve görenek oluşmuştur. Tatar Türklerinde de cenaze sırasında uygulanan

* Marmara Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından düzenlenen Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm adlı sempozyumda (26.11.2004) sunulan bildiridir.

gelenekler arasında bir takım şamanizm devri kalıntılarına rastlıyoruz. Bu kalıntılar, cenaze merasimleri içinde önemli yere sahip olmaktadır. Halkın hafızası İslam dinini kabul ettikten sonra da eski çağlarda ortaya çıkan ilkel inançlarını korumuş ve yeni kuşaklara ulaştırmış durumdadır.

Tatar Türklerinde ölüm faslını irdelerken, ölümden önce, ölüm anı, ölüm sonrası bölümlerini ele almayı uygun gördük.

Ölümden Önce:

Pek çok Türk boyunda olduğu gibi Tatarlarda da çevrede cereyan eden olayların ölüm habercisi olabileceğine dair inançlar vardır. Meselâ, köpeğin yere bakarak uluması, bir evin üzerinde baykuşun veya kuzgunun ötmesi (kuzguna “ruh kuşu”, “ahret kuşu” derler), yanan ocağın uluması, saat camının veya aynanın kırılması, evde birinin akşamüstü ayna ile oynaması, durup dururken hatılın yarılması, evin yanındaki kayın ağacının birdenbire kırılması, mezarda bir ağacın kırılması, omuz damarının atması, birinin eve boş kovalar ile girmesi, gece yarısı sanki ağaç kesiyorlar gibi bir ses duyulması (“melekler kabir için ağaç kesiyor” derler). Bunların hepsi ölüm habercisi olarak algılanıyor. Ayrıca, kirpinin ayaklarını gören, cenaze arkasından giden atları sayan kimsenin de yakında öleceğine inanılır. Evin tavanını destekleyen hatılın kırılıp düşmesi, evin erkeğinin ölümüne yorumlanır. Türklerde erkek, evin direği sayılır. Komşuların avluları, başka komşulara geçmek için kullanıldığında veya komşulardan ödünç alınan balta, omuza konarak götürüldüğünde de o evden cenaze çıkacağına inanılır. Kırmızı kanatlı bir kelebek, dış taraftan pencereye vurarak içeri girmek isterse de Tatarlar, ölen birinin kelebek olarak döndüğünü düşünürler (Tatar Mifları 1999: 257, 299). Rüyada, evin yanına gök renkte bir atın geldiğini veya ağaç gövdesinden evin dört duvarının örüldüğünü, öküzün saldırdığını, karanlık bir tünele girip geri çıkılmadığını görmek de ölüme işaret olarak algılanır. Ayrıca, rüyada ölen birinin çağırıldığını ve rüya görenin onunla gittiğini veya ölen kimsenin rüya göreni kendisi ile götürdüğünü görmek de giden veya götürülen kimsenin hayatının en yakın zamanda sona ereceğine yorumlanır. Hasta birinin “yol” sözcüğüyle sayıklaması, “geliyorum” gibi sözler söylemesi, yüzünü duvara dönüp yatması, helalleşmek için birilerini çağırması, ölümünün yakın olduğunun belirtisidir. Tatar Türklerinde, kimsenin bir-iki yıl öncesi saksıda yetiştirdiği sardunyalının solması, kuruyan bir fidanı diktiğinde bu fidanın tutması da ecelinin yaklaştığına yorumlanır. Eve yanlışlıkla bir kuşun uçup girmesi de felaketin, ölümün habercisi sayılır. Ayrıca, halk arasında kuyruklu yıldızın görüldüğü veya Şubat ayının 29 gün çektiği yıllarda ölümün daha fazla olacağına inanılır.

Yukarıda saydığımız inançların bazıları edebi eserlerde de yer almıştır. Meselâ, Tatar yazarı Kerim Tinçurin’in *Süngän Yıldızlar* (Sönmüş Yıldızlar) adlı piyesinde Server adlı bir genç kızın rüyasında gökteki yıldızların sıra ile sönmesini görmesi, kısa bir süre içinde birkaç kişinin feci ölümünün işareti kabul edilir.

Tatar Türkleri, can alıcı melek olarak *Azrail*'i tanırlar. Bir efsaneye göre, Allah meleklerinden sıra ile Yer'den toprak getirmelerini istemiş. Önce giden melekler bu işi başaramamışlar. Sıra Azrail'e gelmiş. Yer, bu meleğe de toprak vermeyeceğini söylediğinde Azrail, “Versen de alırım, vermesen de alırım” demiş ve böylece Allah'a toprağı götürmüş. Allah Azrail'e bu vazifeyi başarı ile tamamladığı için mükâfat olarak, “Bundan sonra seni insan canını alan melek olarak belirliyorum” demiş. Azrail çok

ağlamış, “Ben bunu insanlara nasıl yaparım”, demiş. Allah da “Üzülme, insanlar seni tanımazlar, onların bazıları feci olay sonucu, bazıları uzun süren bir hastalıktan sonra, bazıları da doğal olarak yaşlanıp ölmüş olurlar” demiş. O günden bu güne insanlar, çeşitli nedenlerden dolayı can verirler. Onların canını almak için de Azrail gönderilmiş. Çağdaş Tatar edebiyatından edip Tufan Minnullin tarafından yazılan *Äldermeştän Älmändär* adlı piyeste, hayat dolu Älmändär adlı bir yaşlı adamın Azrail ile tartışması ve Azrail’den senelerce saklanması sonucunda yaşamını devam ettirmesi alaycı bir üslupla, ustaca gösterilmiştir.

Ölüm döşeğinde yatan kimse uzun zaman can çekişip ölemediğinde “Görmek istediği biri varmış, onu görmeden can veremez” diye inanırlar.

Perşembe ve Cuma günü ölen kimse toprağa verildikten sonra yağmur çiselerse veya kar yağarsa bu insanın iyi, Allah’a yakın biri olduğuna inanılır.

Eskiden Tatar Türklerinde intihar eden insan mezarlığa defin edilmez, mezarlık çitinin dışında toprağa verilir. İnsanın kendine kıymasına hiçbir zaman iyi gözle bakılmaz.

Tatar Türkleri, yaşlılık dönemlerinde zamanlarını daha fazla dinî içerikli kitaplar okuyarak, münacatlar söyleyerek, camiye gidip veya evde namaz kılarak, yani kendilerini öbür dünya için hazırlayarak geçirirler.

Tatar Türklerinde bayanlar daha hayattayken belli bir yaşta aştıklarında sandıklarına *käfenlek* (kefenlik) hazırlamaya başlarlar. Bunlar arasında genelde kefen olarak beyaz sargı veya kumaş, yıkayanlar, mezara koyanlar için ve aş sırasında yakınlarına dağıtmak için yazma, havlu, mendil, sabun gibi nesnelere yer alır. Böylece insanlar yaşam sırasında kendilerini ölüme hazırlamış ve başkalarına fazla zahmet olmayacak şekilde ölüm sonrası masrafları kapatmış olurlar.

Ölüm anı:

İnsanın öleceğini, ayaklarının ve ellerinin soğumasından anırlar. Ayrıca canın, göğüsten boğaza doğru çıkmasına da inanılır. Ölüm döşeğinde yatan insana genelde üzerine giydiği giysileri dar gelir ve o, göğsündeki düğmeleri çözmelerini ister. Düğmeler yoksa üzerindeki en ince giysi bile yırtılır. Ölmek üzere olanın isteği ile onun ağzına iki de bir tatlı kaşığı ile su dökerler. Tatar Türklerinde bir kimse hakkında “Ölürken yanında su veren kimsesi bile olmamış” demek, insanın yalnız, kimsesiz ölümüne işaret eder. Ölüm döşeğinde yatanın son isteklerini, vasiyetini yerine getirmeye çalışırlar. İnsanın boğazında görülen aşırı hareket, canın boğaza gelip uçup gitmeye hazır olmasına yorumlanır ve ağzının açık kalması, buna delil olarak kabul edilir.

Eskiden Tatar Türklerinde *can* karşılığı *qot* (kut) kelimesi kullanılmış. İslam dininin kabulünden sonra bu kelime, “can”la değiştirilmiştir. “Kut”un insan vücudundan uçmasıyla Orhun-Yenisey kitabelerinde de bilgi bulunmaktadır. Tatar Türkleri bugün de çok korktukları zaman “*Qotom oçtı*” (Kutum uçtu) derler. Ayrıca, can çekiştiren hastanın ağzının açık kalması, onun son anda ölüm meleşini fark ettiği biçiminde ifade edilir.

Tatar Türkleri can vermenin çok zor olduğuna inanırlar. İnsanın canı, bedeni üzerinde tam üç gün ağlar, ayrılamazmış. Fakat üç gün geçtikten sonra artık o özgürlüğü hiçbir şeye değişmez, bedene asla geri dönmek istemezmiş.

Ölüm Sonrası:

Ağzı açık ölen birinin çenesi, mendil ile bağlanarak kapatılır. Ölünün göğsüne hemen bıçak veya makas gibi demir nesne konulur (Günümüzde bir poşet tuz da konulabilir). Aksi hâlde ölünün göğsünün şişmesi söz konusu olur. Bu uygulamadaki tercih, demirin kötü ruhları kovma niteliğine sahip olduğundan kaynaklanan bir inanç kalıntısı olabilir. Ölen, bayan ise, onun yüzünü yazmayla, erkek ise havlu ile örterler. Ayrıca ölünün üzerine yıkayana verilmesi düşüncesiyle başka bir yazma, havlu veya kumaş da konulur. Bu geleneğe *Östenä Yabu* (Üzerini Örtmek) denilir ve o, ölünün en yakını tarafından uygulanır (Urazmanova 1984: 117).

Evde hemen bütün aynaların üzeri örtülür. Aynalarda ölünün sureti kalır diye inanılır, bu yüzden ölünün her gün kullandığı el aynalarını özenle toplayıp toprağa gömerler. Günümüzde artık televizyonu da örtmektedirler. Kova ve kaplarda bulunan sular dökülür. Saka sırığıyla su getirirken birinin öldüğünü duyarsan veya cenazeye rastlarsan da kovadaki sular dökülmeli ve yeniden doldurulmalıdır. Yoksa eve su ile ölüm girecek derler. Bu inanç, Eski Türklerin “su hafızası” inancının bir uzantısıdır. İnsan can verirken açık kalan yiyeceklere de ölüm kokusu girdiğine, ölen kişinin kanının sıçradığına inanarak o yiyecekler artık yenmez. Yine çok eski bir inanca göre, insan ölünce evde diz boyu kan olurmuş. Bu kanın sıçradığı yiyecek de yeni bir can, yeni bir cenaze beklermiş. Bu yüzden biri can verirken Tatarlar, kan sıçramasın diye evdeki bütün yiyecekleri ve yatakları toplayıp onların üzerini örterler (Tatar Mifları 1999: 257, 268.).

Evin tüm kapıları açık bırakılır. Öleni yalnız bırakmazlar. Eğer gece öldüyse, geceleme için yanına yaşlı bayanlar çağırılır. Gelenler ölenin başucunda Kuran okurlar, tespih çekerler, münacatlar söylerler. Bu âdete *Üle Saqlav* (Öleni Bekleme) denilir. Ölenin başucunda geceleyenlere madenî para, kaşık, sabun, kumaş gibi nesnelere dağıtılır. Cenaze çıkan evde asla yemek yenmez ve çay içilmez. Genelde yemeğe ve çaya komşular davet ederler. Fakat bazı Tatar topluluklarında, cenaze çıktığı gün kurban kesip *aş* meclisi yapma geleneğine de rastlanır.

Ölüm haberi hızla yayılır. İlk olarak ölenin çocuklarına, yakın akrabalarına haber verilir. Cenaze evine ölüyle son defa görüşmek ve evdekilere yardım etmek için insanlar gelir. Daima açık kalan kapı arkasında bir yaşlı kadın tespih çeker.

Tatar Türklerinin, İslam dinini erken dönemde kabul etmeleri için cenaze törenlerini de yaklaşık bin yıldır İslam dinine uygun bir şekilde uygulamaktadırlar. Belki de bu yüzden başka Türk boylarında bugün de yaşamakta olan ağıt söyleme geleneği, Tatar Türklerinde korunmamıştır.

İslam dini, cenaze evinde sesli ağlamayı uygun görmüyor; çünkü ölüm, Allah'ın takdiridir ve insanlar ona saygı göstermelidir. Ölen bir insan, Allah'a kavuşmaktadır ve bu İslam dininde insan hayatında yer alan önemli “geçiş” sayılmaktadır. Bu yüzden insanlar, ölüme karşı isyanda bulunmamalı, ölünün arkasından sadece sessizce ağlamalıdır.

Her ne kadar münacatların Araplardan gelen bir gelenek olduğu söylenirse de bazı Tatar bilim adamları, aslında bu tür türkülerin Tatarlarda çok eskiden beri olduğunu belirtmektedirler. Örneğin, Hunlarda da ağıtların sadece ölüm olgusu ile ilgili olarak değil, vatanlarının kaybından dolayı da söylendiğini biliyoruz (Görkem 1992: 159). Tatar Türklerinde de münacatlar ölüm, ahret, evlât acısı ve vatani kaybetme hüznü içeriklidirler. Bazı bilim adamlarına göre Tatar Türklerinde ağıt söyleme geleneği,

İslam dininin kurallarına uyararak cenazeyi defin etme sırasında değil, gece ölünün başucunda beklendiğinde söylenir (Sultangareyeva 1994: 28-32). Ayrıca Udmurtlar ile sınır köylerde yaşayan Kerâşen Tatarları geçmişte *göslä* adlı diz üstünde çalınan telli bir müzik aleti eşliğinde ağıt söylerlermiş (Busıygin, Yakovlev 1990: 17.). Kerâşen Tatarlarının Hristiyan dinini kabul etmelerine rağmen şamanizmden kalan birçok gelenekleri de iyi korumuş olduklarını göz önünde bulundurursak, ağıt söyleme geleneğinin en eski devirlerde Tatar Türklerinde de uygulandığını düşünebiliriz. Tatar Türklerinin yaşadığı coğrafyada Rus, Mordva, Mari, Udmurt gibi halklarda da ağıt, cenaze töreninin önemli bir parçasıdır ve bu sadece Hristiyan dininin etkisi olarak düşünülemez çünkü bu halklar şamanizm devrine ait inançlara uzun süre sadık kalmışlardır.

Qaber Qazu (Mezar Kazma): Başka birçok Türk boyuna (Yakut, Altay Türkleri) özgü olduğu gibi Tatar Türklerinde de ölü, hemen ilk gün veya ikinci günde toprağa verilir. Mezarı genç erkekler kazar. Kış aylarında karlı, buzlu toprağı kazmak zor olduğu için mezar kazma işine köyün bütün erkekleri sırayla katılır ve bu iş karşılıksız bir şekilde, sevap olarak kabul edilip yerine getirilir. Mezar, ölenin boyuna göre kazılır. Genelde üç arşın yeri kapsamaktadır. Mezar kazarken kürek elden ele verilmez, önce yere konulur. Aksi halde ölenin arkasından yine ölüm olacağına inanılır. Kabrin iç kenarında lâhit yapılır. Hazır olan mezarı yalnız bırakmazlar; yanında biri kalır veya kabrin içine demir nesne konulur (balta, kürek vb.). Kerâşen Tatarları ise *Cir İyasanä* (Yer İyesine) diye kabre madenî para atarlar. Aynı âdete Udmurt köylerinde de rastlıyoruz (Urazmanova 1984: 118). Udmurtlar da madenî parayı “yeri satın almak” için atarlar (Hristolyubova 1978: 78). *Gür Avızın Açuçığa* (Mezarı kazmaya başlayana) havlu ve ekmek sunarlar. Bu gelenek Mişâr Tatarları tarafından da uygulanmaktadır.

Atalarımız, ölen insanın nasıl biri olduğunun ona mezar kazarken anlaşıldığını belirtmişlerdir. Kabir kolayca kazılırsa, toprak yumuşak olursa, kaymazsa, taş ve su çıkmadan açılırsa, ölen kimsenin imanlı biri olduğuna inanılmıştır. Tersine mezar toprağı kayarsa, su, taş çıkarak kazma işi zorlaşırsa ölen kimsenin imansız biri olduğu kanaatine varılmıştır. Ayrıca mezarı kazarken toprak üç kere kayarsa, mezara konulacak insanı mezarlıkta toprağı verilmeye lâyık bulmazlarmış. Mezar kazılırken kar veya yağmur yağarsa, ölenin hayırlı biri olduğu; fırtına ve rüzgâr çıkarsa ölenin çok günahkâr olduğu düşünülürmüş. Ayrıca, eskiden cenazeyi mezara kendi atı ile götürürler ve bakarlar; atın gözlerinde yaş varsa, ölen kimsenin çok iyi biri olduğuna inanılmıştır (Atı bile üzüntüden ağlıyor!). Fakat atın gözünde yaş olmazsa, bu durumda at arabasında yatan ölen kimsenin, hayattayken büyük günahlar işlediğine inanılmıştır. Sahibi hayattayken devamlı onun yanında bulunan atın, onun huyunu da iyi bildiğine inanılmıştır. (Tatar Mifları 1999: 242-246).

Mäyet Cuu (Öleni Yıkama). Öleni, mezarı hazırlandıktan sonra yıkarlar. Erkeği erkekler, bayanı bayanlar yıkar. Suyu iki kovada, kimse ile konuşmadan, üzerini yazmalar ile örtüp getirirler. Öleni yıkamak için suyu doldurup, kepçenin sol tarafından dökmek gerekmiştir. Aksi hâlde yine birinin öleceğine inanılmıştır. Yıkayanlara, ölenin yedinci gününde sadaka verilir. Eskiden ölüyü yıkama leğenine ev sahibi gümüş para koyarmış. Ayrıca, cenazeyi yıkayan insanlara gömlek, elbise, ayakkabı dağıtılmıştır. Bu gelenek, Kazak Türklerinde de uygulanmaktadır. Ölen, kadın ise onu yıkarken üzerinde çarşaf (*çarşav, tastar, pãrdä*) tutarlar. Çepets Tatarlarında, su dökene ve ölenin üzerinde çarşaf tutana kaşık, tabak, fincan gibi nesnelere verilir.

Kerâşen Tatarları, öleni ağaç kabuğundan yarılan leğende yıkarlar.

Ölüyü, yıkarken hoş koku gelsin diye ve kötü ruhlardan korunması amacıyla ardıç; ardıç ağacı yetişmeyen yerlerde ise ağaç mantarı yakıp tütsülerler. Bazen odaya kucak kucak ısırğan otu getirip dağıtırlar. Cenaze yıkanan suyun basılmayan yere dökülmesi gerekirmiş.

Tatar mezarlıklarında genelde cenazeyi yıkamak ve mezara götürmek için kullanılan nesnelere, özel bir yapı içinde korunurlar. Onlardan herkes yararlanabilir.

Käfenläv (Kefenlemek): Ölüye, yıkandıktan sonra *ahret gömleği* giydirirler. Ahret gömleği dediğimiz, yarıya katlanan ve kafaya geçirmek için orta bir yerden delinen beyaz kumaştır. Kefenlerken, kafayı örtmek için kumaş parçası, bayanlar için *börkänçek* (duvak), erkekler için *çalma* (sarı) ve bedeninin alt kısmını örtmek için ayrı bir kumaş parçası kullanılır. Astrahan ve Sibiryaya Tatarları, *ahret gömleği* ve *kefenin* yeşil renkte olmasına özen gösterirler.

Defin için lâzım olan kefeni bayanlar hazırlar. Kefen, düğün atılmadan, iğne dışarıya doğru tutularak dikilir. Cenazeye gelen her bayan bir kere de olsa iğneyi geçirmeye çalışır. Kefen dikilen iğneleri sayıp alırlar ve sonra kullanmazlar, toprağa gömerler. Bu iğne ile ve ölüyü yıkadıkları su ile insanlara ölümcül büyü yapılabileceğine inanılır. Astrahan ve Sibiryaya Tatarlarında, yaşlanıp ölen kimse için hazırlanan kefenin kalan kısmı dar parçalara bölünüp uzun ömür dileği ile cenazeye katılanlara dağıtılır (Tatarı 2001: 363).

Cenaze, kefenlendikten sonra açılmaz. Kefenlendikten sonra, ölen kimseyi battaniyeye veya halıya sararlar. Kerâşen Tatarları ve Astrahan Tatarları ölüyü, başucuna kayın dalları ile yastık yaparak tabut içinde toprağa verirler. Kerâşen Tatarları, tabutun etrafında balta ile daire çizerek tabutu üç kere dolaşırlar ve baltayı güneşin doğduğu tarafa (doğuya) atarlar. Bazen canlı bir tavuğu, tabutun üzerinden üç kere zıplatıp yalnız yaşayan bir nineye verirler (Bayazitova 1992: 257).

Cenazeyi mezara götürmeden evde veya camide cenaze namazı kılınır. Cenazeyi evden “aman, kapı kenarlarına değmesin de ev huzursuz kalmasin” diye dikkatle çıkarırlar. Ölüünün yattığı yere demir nesne konulur, kapı önüne de odun koyarlar ki bu odunu eve ilk girenin kaldırması beklenir. (Urazmanova 1984: 119). Kapı ve eşikle ilgili inanç ve uygulamalara doğum ve düğün ile ilgili gelenekler içinde de rastlanmaktadır.

Evden cenaze çıkarken birinin uyuyakalması kötüye yorumlanır. Bir inanca göre ölü, böyle birisiyle ilgili “Son uykunu uyu!” diye “düşünürmüş”.

Tatarlarda, cenazeyi mezara genellikle özel sedyeye koyup elde taşırlar. Mesafe uzun ise, yaşlı bir şekilde, arabada yavaşça götürürler. Cemaatte sadece erkekler bulunur. Cenaze namazı, evin avlusunda veya mezarlığın önünde kılınır. Cenazeyi mezara ölenin en yakın kişileri (oğulları, kardeşleri) indirirler. Cenazeyi mezara koyma, Tatarlarda *Gürge İnderü* (Mezara İndirme) olarak adlandırılır ve bundan sonra ölene *Gür İyesi* derler. Bazı yörelerde öleni mezara koydukları zaman cenazede bulunanlara, bazı yörelerde ise cenazeyi taşıyanlara, yırtılarak bu durum için özel olarak hazırlanan kumaş veya havlu dağıtılır. Bir inanca göre bu *yırtışlar*, yelaze güveni üstlenerek cehennem ateşini söndürürlermiş (Bayazitova 1992: 263).

Öleni lâhide koyarlar. Başucuna ve kenarına tahtadan destek yaparlar. Herkes kabre bir avuç toprak atar. Çocuklar ise mezarın iç tarafına çiçek toplayıp koyabilirler. Mezar, yerle aynı düzeyde olmaz, tepe şekline getirilir. Yeni mezarın üzeri ıhlamur ağacı

kabuğu ile örtülür. Eskiden ıhlamur ağacının kötü ruhları kovma özelliğine sahip olduğuna inanılmış ve bu gelenek, o dönemlerden kalmıştır.

Herkes evine dağıldıktan sonra kabrin başında imam Kuran okumak için kalır. Bir inanca göre, mezarlıkta kimse kalmadığında ölüden cevap almak için hemen yeri sarsarak melekler gelirmiş. Ancak hayvanlar sezerlermiş bu sarsıntıyı. Kabir başında kalan hoca da ölüye, meleklerle cevap verirken yardım olsun diye Kuran okur, dua eder.

Cenazeyi mezara götürenlere ve kabre koyanlara havlular verilir. Cenazeyi kabre koymadan ölünün üzerinde, günahlarını affettirmek için hocaya *Gür Sadakası* (Gür, Mezar Sadakası) verilir. Bu sadaka genellikle bir koyun veya bir koyun değerinde para ya da bir kap un ile tavuk veya kazdır. Mişärlerde, Astrahan ve Sibiryâ Tatarlarında bu sadaka yumurta olarak verilir. Üzerinde dua okunduktan sonra, mezar sadakası olarak verilen koyun veya tavuk, etini aştâ kullanma şartı ile cenaze evinde bırakılır (Tatarı 2001: 366). Mezar sadakası mezarda verilmediyse, mutlaka ölünün üçüncü günü geçmeden verilmelidir. Eskiden zengin aileler, öleni günahlarından arındırmak için hocaya *fidye* adlı sadaka da verirmiş. Genelde bu bir inek, at veya avludaki bir yapı olurmuş. Fakat fidiyenin buğday olarak verilmesi daha uygun görülürmüş. Fidyeye, hayattayken kılınmayan namazları ve tutulmayan oruçları affettirmiş. Günümüzde artık fidye verilmemektedir.

Cenaze çıkan ev temizlenir. Evin duvarları, sıcak su ile silinir (Tatarlarda evler genelde ağaç tomruğundan yapılır), perdeler yıkanır, yerler temizlenir. Ölenin yatağı ve giysileri mutlaka yıkanır. Tatar Türklerinde “İnsan öldükten sonra da üç günlük işi kalır” biçiminde bir deyim vardır ve o, ölenin arkasından yapılan bu işleri göz önünde bulundurarak söyleniliyor olmalı. Ölenin giysilerini yıkarken suyunu sol taraftan sıkarak çekerler ve giysilerini ters tarafı çevrilmeden kuruturlar. Giysileri ters çevirmeden kurutma âdeti, bebeklere bir yaşı doluncaya kadar da uygulanır. Bu, yeni doğan bebeğin hâlâ öbür dünyaya ait olduğunu bildirmek için uygulanmaktadır.

Mezarın üzerine ölenin baba ismi, kendi ismi, soyadı, doğduğu ve öldüğü tarihleri içeren *başagaç* (tahta direk), sonra da onun yerine mermerden veya nehir taşından mezar taşı dikilir. Tatar Türkleri diğer Kıpçak boyları gibi, insanın vücudunda en önemli kısım olarak başı belirlemişlerdir. Bu, Tatarların zekâyâ fazla önem vermelerinden kaynaklanıyor olabilir. Belki de bu yüzden mezar taşı, ölenin başucuna konulmakta. (Meselâ Ruslarda haçı ölenin ayak ucuna dikerler.)

Qaber Taşı (Mezar Taşı): Eskiden, ölen insanın mezardan çıkacağına inanırlar ve bu nedenle kabrin üzerine taşlarla kapatırlarmış. V.-VIII. Yüzyıllarda, Eski Türkler döneminde de kabrin üzerine çeşitli sözler, şiirler yazılan taşlar dikerlermiş. Orhun-Yenisey kitabeleri buna en güzel örnektir. Tatar Türklerinde de mezar taşı geleneği çok eskiden, Bulgar devleti zamanından beri biliniyor. İdil boyu Bulgar ve Kazan Türklerinin mezar taşları, sanat eseri seviyesine ulaşmıştır. Rus folklorunda, ayrıca epik eserlerinde mezar taşına *Goryaçiy Kamen* (Sıcak Taş) adı verilir. Çünkü bu taşın üzerini, ölenin hayatta kalan yakınları, akrabaları gelip sıcak gözyaşları ile ıslatırlarmış. (Bilini 1969: 281).

Çepets Tatarları ise mezarın üzerine *başbata* ismi verilen, ardıç ağacı gövdesinden yapılan heykel dikerler. Bu heykelin üzerine, ölenin ait olduğu aile mührü oyulur. Onun şekline bakarak ölenin cinsiyetini de belirlemek mümkün olurmuş. Aynı heykeller Sibiryâ Tatarları tarafından da dikilirmiş ve bilim adamları, onların Eski Türk devrine ait olduklarını belirtmektedirler (Busiygin, Yakovlev 1980: 123). Mezar üzerine heykel

dikme geleneğini, dünyanın en eski destanlarından sayılan *Gılgamış* destanında da görebiliyoruz.

Tatar Türklerinde eskiden mezarın üzerine *dürbeler* yani eve benzer yapılar yapma geleneği oluşmuş. Sibiryalı Tatarları *bura* (tomruklardan örülen duvar) tipi yapı üzerine çapraz olarak bir tomruk yerleştirirlermiş. Bu tür yapıların Türk Kağanlığı döneminde de olduğu biliniyor. Eski Türklerin mezar üstü yapılar yapma geleneğini sonraki dönemde Kumanlar (Orta çağ Tatarları) da miras olarak kabul etmişlerdir. 1253 yılında Rubruk, Kumanların, zengin insanların mezar üzerine kerpiçten minareler, taştan yapılan evler veya piramitler yaptıkları hakkında bilgi vermektedir. (Puteşestviye 1957: 102). Bu gelenek XIV. yüzyılın Altın Urda hanlarının mezarlarında da korunmuştur. Günümüz arkeologları, eskiden bu devlete ait olan arazide birçok taş türbelerin kurulmuş olduğunu ve hâlâ onların izlerinin bulunduğunu bildirmektedirler. Altın Urda devrinden gelen bu geleneği Tatarlar, Kazan Hanlığı döneminde de uygulamışlardır. Örneğin, bilim adamları Tatarların ve Kazan şehrinin simgesine dönüşen Süyümbike minaresinin de Safagirey Han'ın mezarı üzerine yapıldığını bildirmektedirler. Günümüzde *Dürbe* yapma geleneğine, Tataristan'ın Güneyinde bulunan köylerin mezarlarında da rastlamaktayız. Bulgar şehri mezarlığında minare ve *dürbeler* şeklinde yapılan mezar üstü yapılar, bugün de dimdik durmaktadırlar. Tatarların XIX.-XX. asrın önemli aydınlarından olan Rizaettin Fahrettin'in anne ve babasının mezarı da bu tiptedir. (Ahmetcanov 2000: 138). Bu tip yapıtlar Hun mezarlarında da bulunmuştur. Pazırık bölgesindeki bir numaralı dev kurganın altındaki odanın duvarları da tomruklardan yapılmıştır (*THEMA* 1993-1994: 187).

Günümüzde Tatarlarda mezarın etrafı, *çarduğan* (çit) ile çevrilir. Çitleri genelde maviye boyarlar. Galiba mavi renk, gök rengini andırıp ölünün canının göçtüğü mekânı bildirmektedir.

Çiti yeşil renge de boyarlar. Bu renk, İslam dini etkisini taşımaktadır. Boya birkaç yılda bir yenilenir. Kullanılan fırça ve kalan boyayı mezarlıkta bırakırlar, eve geri götürmek yasaktır. Sibiryalı Tatarları ise *çarduğan*'ı sadece bir kere boyarlar.

Çoğu zaman karı ve koca mezarının etrafı aynı çitle çevrilir. Çit eskiden ağaçtan yapılırdı. Yaşlanıp ölenler için çit, titrek kavağı ağacından yapılmış. Çünkü titrek kavağı, günahsız ağaç olarak algılanmaktadır. Son zamanlarda çit artık demirden yapılmakta. Fakat dinî inancı çok kuvvetli olan babaannemin; "Demir çit cehennem ateşinde çok kızgın olurmuş, çitimi ağaçtan yapın" dediği aklımda kalmış. Ağaç çitler tamir edilmez, onlar doğal olarak yıkılır gider.

Tatar Türkleri mezarın üzerine *ağaç* ve *çiçekler* dikerler. Atalarımız, ölen kişinin canının ağaca dönüştüğüne inanmışlardır. Başka bir inanca göre atalarımız, canı kuşa benzetirlermiş. İnsan canının kanatlı, uçan bir şey olarak algılanması Eski Mısır'da başlar. Sonra bu görüş birçok halkın mitlerinde yer alır. Türklerde de ölmek, canın bedenden uçması olarak anlatılır. Tu-kiu ve Uygur yazıtlarında "Bilge Kağan uçtu", "Babam Kağan uçarak gitti" gibi ifadelerle rastlıyoruz. Uçan can-kuşun bedenden ayrılmasının zor olacağına inanan insanlar, kabrin üzerine ağaç dikmeyi uygun görmüşler (Urmançev 1980: 179). Mezar üzerine ağaç ve çiçek dikme geleneğine *Tahir-Zöhre*, *Kuzı Köräeş häm Bayan Silu* adlı destanlarda da rastlıyoruz. Bu âdet Moğollarda ve Çinlilerde de görülür; "Ağaç, ölüm ve yeniden doğuşun simgesi olarak cenaze törenlerinde sık sık rol alıyordu" (Roux 1998: 222) Yakut Türkleri son

zamanlara kadar gömülmek istedikleri yeri güzel bir ağacın altı olarak seçerler (Roux. 1998: 222, 223).

Tatarlar mezarın üzerine genelde *kayın ağacı* dikerler. Eski Türklerde ve Moğollarda kayın ağacı kutsal sayılırdı. Eskiden Kazan şehrinin Kuzeyinde bulunan köylerde kadın mezarına kayın, erkek mezarına da köknar dikerlermiş. Üvez ve ihlamur ağaçları da mezarın üzerine dikmek için uygun görülür. Bir inanca göre ağaçların yaprakları rüzgârda sallanarak “dua eder, tespih çekermiş” (Tatarı 2001: 370).

Tatar Türklerinde kayın ağacı ile uygulanan birçok âdet vardır. Yeni doğan bebeği de, gelin olacak kızı da hamamda kayın ağacı dallarından yapılan süpürge ile yavaşça vurarak yıkarlar. Bir rivayete göre Bulgar Hanının kızı Tuybike’yi ayak felci hastalığından kurtarmak için kayın süpürgesi ile tedavi etmişlerdir. Tatarlarda kayın, kaygı ağacı olarak da bilinmekte ve beyaz gövdeli kayın ağacı, mezarlık ağacı sayılmaktadır. Bu yüzden de onu evin önüne dikmezler ve ondan kesinlikle beşik ve ev yapmazlar.

Bir inanca göre kayın ağacı diken insan, bu ağaç onun beden genişliğine gelinceye kadar hayatta kalırmış.

Çift kayın arasında fotoğraf çektirmek, bugün de o fotoğraf çektiren kişinin hayatının hüznü ve kaygı içinde geçeceğine yorumlanır. Belki “kaygı” ve “kayın” kelimelerinin ses olarak birbirine yakın olmaları bu ağacın mezar üzerine dikilmesine sebep olmuştur. Yoksa kayın ağacının ilkbaharda “gözyaşları” olarak algılanan ve gövdesinden akan doğal su dökmesi mi onu yas ağacı olarak tanıtmıştır? Tabii ki, kayın ağacının gövdesinin başka ağaçlardan farklı olarak beyaz renkte olması da etkilemiştir bu durumu. Çünkü beyaz renk birçok halk için olduğu gibi Tatar Türkleri için de kutsal renk sayılmaktadır. İnsanların, doğum ve düğün sırasında olduğu gibi ölüme olan yolculuğu da beyaz renk, saflık, paklık ile eşit olmalıdır. Beyaz kefen, ölümden sonraki geleneklerde ve *aş* sırasında beyaz renkte olan unun yer alması, kabrin üzerine beyaz gövdeli kayın ağacının dikilmesi vb. Ayrıca, beyaz renk, bazı bilim adamlarının fikrine göre cenaze merasiminde ölümün ürkütücü karanlığını dengelemek için de kullanılmaktadır (Karakuzova, Hasanov 1993: 409). Siyah renk, genelde öbür dünyayı, ölümler dünyasını simgeler. Masallarda da öbür dünyayı temsil eden varlık, kara tekdir. Fakat yas rengi Tatarlarda beyaz renktir, siyah renkli kıyafet asla giyilmez ve bu tür yas tutulmaz. Ayrıca yukarıda bildirdiğimiz gibi beyaz renk, sadece cenaze merasiminde değil, doğum ve düğün gelenekleri içinde de önemli yere sahiptir. Sadece ölüyü değil, yeni doğan bebeği ve gelini de beyaza giydirirler. Tatarlarda duvak da beyaz renktedir. İstisna olarak sadece Astrahan Tatarlarında kadınlar, siyah elbise giyerek *ker* (yas) tutar ve bir yıla kadar düğün gibi eğlenceli yerlere gitmezler. Yas tutan kadını herkes evine çağırıp avutmaya çalışır, bir yıl geçtiğinde beyaz kumaş hediye eder ki bu, yasin tamamlanmasını bildirir (Bayazitova 1992: 281). Aynı geleneğe Kazak Türklerinde de rastlayabiliriz.

Tatar mezarlıkları, genel bir ağaç çitle çevrilmiş olup köylerden uzak değildir. Tatar mezarlıkları, çok iyi ağaçlandırıldığı için uzaktan orman gibi görünür. Bilim adamları, ağaçlık hâlini alan mezarlıkları geleneksel Tatar köylerinin özelliği olarak sayarlar ve bu ağaçlıkların en eski Tatar köylerinin yerleşme yerini tespit etmede büyük rol oynadıklarını söylerler (Vorobyov 1964: 155).

Sovyet dönemine kadar Tatarlar da Ramazan ve Kurban bayramlarında mezarları ziyaret ederlermiş. Genelde mezara erkekler gidermiş. Fakat Tatar Türklerinde, İslam

dini yasaklamasına rağmen geçen asrın ortalarından beri mezarları ziyaret etmeye bayanlar da gitmeye başladılar. Tatar Türkleri, kabirlere iyi bakarlar, küçük yaştaki çocukları da mezarlığa götürürler ki bu, çocukların imanlı yetiştirilmelerini ve ölenlere saygı duymalarını sağlar. Tatarlarda “*Hayatta olanların kadrini (kıymetini) bil, ölülerin ise kabrini bil*” gibi atasözü de mevcuttur ve o, birçok Tatar mezarlığının giriş kapısına yazılmıştır.

Tatar Türklerinde evliyalara ait mezarların çeşitli hastalıkları tedavi etme gücüne sahip olduklarına inanılır. Bu tür mezarlara gidip kurban kesilir, dua edilir, sadaka bırakılır, çitlerine havlu, yazma vb. asılır. Sibiryalı Tatarları, evliyalara ait mezarlara *astana* derler (Tatarı 2001: 372). Tatarlarda da bu tür mezarlar genelde mezarlıktan ayrı bir yerde bulunmaktadır.

Mezarlıklar etrafında birçok inanç da oluşmuştur. Meselâ, mezarlıktan çilek ve çiçek toplamak yasaktır. Mezarlığın yanından geçerken ellerini sallarsan insanların ruhlarını incitirsin, akşam mezarlığa gidersen ömrün kısalmış, mezarlığı parmak ile gösterirsen kendine ölümcül bir hastalık çekersin (Bu durumda “Ben göstermedim, şeytan gösterdi” demek ve parmağı ısırarak gerekir), mezarlıkta ağaç kırılır ve düşerse cenaze çıkacak, mezarlıkta yeraltı delikleri açılmışsa, mezarlığı hortlaklar sahiplenmiş demektir vb (Tatar Mifları 1999: 259).

Eğer cami minaresine kuzgun kuşu konup öterse, ölenin bedeni yumuşak olursa, ölenin gözü açık kalırsa, lâhit eşilirse, ölünün üzerinde hapsirirsen, gülüşürsen, ceset üzerinden el uzatıp görüşürsen, ölenin giysilerini yüzükoyun yatırırın, gece keleşini öldürürsen, ölünün arkasından bu evin ahırında teke ölürse, cenaze çıkan evden toprak kokusu gitmiyorsa, cenaze arkasından köpek havlayıp durursa, cenazeyi götürürken evde kimse kalmazsa, cenaze çıkan evin yeri başköşeden çıkışa doğru temizlenirse, bunlar hepsi evden yeni bir cenaze çıkacağına işarettir. Bir köyden iki cenaze çıktığında mutlaka üçüncü cenaze de çıkacak derler, çünkü atalarımız her şeyin üç sayıda olduğuna inanırlarmış.

Ayrıca Tatar Türklerine özgü olan bir küçük kapı ve iki tarafa açılan bir büyük kapıdan ibaret bahçe kapısı (*kapqa*) etrafında da birçok inanç teşekkül etmiştir. Bunların cenaze ile ilgili olanları şunlardır: Cenaze çıkan evin kapısı daima açık bırakılır. Cenaze evden çıkarıldıktan sonra küçük kapıdan çıkan ilk insanın da öleceğine inanılır. Cenazeyi toprağa verinceye kadar (bazen de bir gün, üç gün...) sadece büyük kapıdan girip çıkılır. Cenaze çıkarıldıktan sonra bu kapıyı kapatmazsan yine evden cenaze çıkacak derler.

Her insan için en değerli olan varlıklar olan anne ve babayı kaybetme korkusu da Tatar Türklerinde ilginç inançlarla anlatılır: Arkaya doğru yürürsen, evde ıslık çalarsan, birinin omzuna yaslanırsan, birisi ökçene veya sol ayağına basarsa, elin ile çeneni desteklersen, Ay’ı parmak ile gösterirsen annen ve baban ölecek demektir. Hemen bu hareketlerin arkasından birinin öbür omzuna yaslanarak, senin ayağına basan insanın ayağına basarak, biri ökçene basarsa tükürerek, Ay’ı gösterdiğin parmağı iyice ısırarak bu felaketin önlenebileceğine inanılır (Tatar Mifları 1999: 257-259).

İlk Aş Tatarlarda definden üç gün sonra verilir. Sonra da yedinci, kırkıncı günlerinde ve yıl dönümünde uygulanır. Elli ikinci gününde sadaka verilir, çünkü o gün, ölünün etleri kemiklerinden ayrılır ve ölü kabir azabı çekmiştir. Aş’a, ölen bayan ise bayanlar, erkek ise erkekler çağırılır. Sofraya *tuqmaçlı aş* (eriştili çorba), *beliş*, et, çay konulur. Çaya özel olarak *älbä* (helva) hazırlarlar.

Älbä, un, yağ ve şekerden yapılan, adından da gördüğümüz gibi helvayı andıran bir çeşit tatlıdır. Galiba eskiden *älbä*, yas tatlısı olarak geniş kullanılmış. Çünkü Tatarlarda “Älbäñne aşarın äle” (“Elbeni yerim daha”) gibi deyim de var. Bu deyim, “Senden fazla yaşarım, senin öldüğünü görürüm” anlamına gelir ve genelde birini kızdırmak için söylenir (Urazmanova 1984: 121). Ayrıca *älbä*, cenaze toprağa verildiği gün de yapılır ve bazı Keräşen köylerinde mendile sarılıp ölen kimsenin koltuk altına da konulur (Tatarı 2001: 367).

Ölen kimsenin üçüncü ve yedinci günlerinde yumurtayı unla karıştırıp *qoymaq* (krep) pişirip bakarlar. Krep güzel pişmişse demek ki ölenin ruhu razı, memnun kalmış demektir. İyi pişmemişse, ölen memnun değil demektir. Kreple uygulanan bu geleneğe, halk arasında *çälpäk* derler (Tatar Mifları 1999: 258). Ayrıca, yukarıda gösterdiğimiz gibi düğünden sonra uygulanan gelenekler içinde de krep ile gelini sına ma âdeti vardır.

Krep ile sına ma âdeti, yukarıda açıkladığımız gibi düğünden sonra uygulanan gelenekler içinde de vardır.

Aş'a gelen herkes, birbirine (etrafta dolaşan çocuklara da) *sadaka* verir. Sadaka olarak genelde madenî para, mendil, sabun ve kaşık dağıtılır. Sadaka parasına öleni hatırlatacak bir eşya, nesne alınır; tabak, kaşık, fincan, kâse vb. Yiyecekler asla alınmaz. Cenazenin kırkı çıkınca onun giysileri çocuklarına, yakın akrabalarına veya fakirlere dağıtılır. Aksi hâlde ölenin öbür dünyada çıplak kalacağına inanılır (Tatarı 2001: 366).

Geleneksel yas törenleri sırasında un dolu tabak verme de uygulanan geleneklerdendir. Un, bereket simgesidir. O, saflığı, paklığı ve iyiliği temsil eder. Bu özelliklerinden dolayı un, düğün sırasında da yer alır; güvey evine gelen gelinin ellerini una batırırlar. Müslüman olan Tatarlarda tabak ile unu, ölenin yattığı yerde oturup Kuran okuyan bayana, yalnız veya hasta birine verirler. Keräşen Tatarlarında ise cenaze arkasından kırk günlük süre içinde tabağa birer kaşık un koyma geleneği vardır. Sonra bu unu hasta, sakat veya fakir birine verirler (Urazmanova 1984: 120).

Keräşen Tatarlarında, yas aşı başlamadan mezara gidip öleni de *aş'a* davet etme ve sonra onu geri mezara uğurlama gibi şamanizm devrinden kalan çok eski törenler de yerine getirilmektedir. Aynı tören, şamanizm geleneklerini çok iyi koruyan Çuvaş, Mari ve Udmurtlarda da vardır. Çuvaşlar ve Mariler, yas aşını mezara koyarak doğrudan doğruya ölenin kendisine sunmaktadırlar (Busiygin, Yakovlev 1990: 19).

Keräşen Tatarları, sofrada rahmetli olana başköşeyi (bazen ocağa yakın bir yeri) ayırır, onun için tabak, bardak, kaşık ve yiyecekler koyarlar. Ölenin yerine yanlışlıkla başka biri oturmasını diye kaşığı ters çevirirler. Sofraya getirilen yemekler arasında mutlak kızartılmış balık, krep, buğdaydan yapılan hamur yemekleri ve omlet bulunur. Bütün bu yemeklerde un ve yumurtanın bir araya getirilmesi ayrıca dikkati çekmektedir.

Aş sona erdiğinde birkaç kişi, öleni uğurlamaya gider. Bu âdete *Söyak Ozatu* (Kemiği Ağır lama) derler. Ölenin önüne konulan yiyecekleri, rakıyı ve sofradan toplanan bütün kemikleri (bu kemikler asla kırılmaz ve kemirilmez) mezara götürürler. Yiyecekleri çit direğine koyar, rakıyı direk altına döker, kemikleri gömerler ve eve dönerler. “Onu uğurladık” dedikten sonra evdekiler “Toprağı tüy gibi hafif olsun” dileğinde bulunurlar (Urazmanova 1984: 122).

İslam dininde olan Tatarlar da ölen kimsenin arkasından “*Awır tufrağı ciñel bulsın*” (“Ağır toprağı hafif olsun”) derler.

Keräşen Tatarlarında ölen kimsenin kırkında üç kurban kesilirmiş. İlk kurbanı (koyunu), ölenin kendisine adarlar. İkincisini (tavuk), ölen akrabalarına adanır.

Üçüncüsü de (balık), bütün ölenlerin ruhuna adanır. Kurban için kesilen malın boyun kemiğini saklarlar, çünkü boyun kemiğinin büyücüler tarafından çalınıp büyü yapmada kullanılabileceğine inanırlar (Bayazitova 1992: 265).

Keräşen Tatarları, mezarlığa gittikleri zaman, mezarın üzerinde üç tane mum veya saman yakarlar ve bu ışığın, rahmetlini aydınlığa doyuracağına inanırlar (Bayazitova 1992: 259).

Kazan Tatarlarında yaşayan bir inanca göre, ölünün canı kırkına kadar evine her gün, kırkıdan sonra ise ancak Perşembe günleri kuş veya kelebek kılığında dönermiş.

Sonuç olarak, Tatar Türklerinde uygulanan cenaze merasimlerinin İslam dinine göre yerine getirilmesi ile birlikte, İslam dini öncesi şamanizm devrine ait olan inançları da taşınması (cenaze çıkan evde aynaları örtme, ölenin göğsüne demir nesne koyma, kefeni düğüm yapmadan, iğneyi dışarıya doğru tutarak dikme, ardıç ağacı tütüleme, ölenin yıkanan giysilerini ters çevirmeden kurutma, cenazeyi evden çıkarırken kapı kenarına değmemesine özen gösterme, yeni kazılmış mezarı yalnız bırakmama, bırakıldığı sırada içine demir nesne koyma, mezarın üzerine ağaç dikme, mezar taşı dikme vb.) söz konusudur. Ayrıca Keräşen Tatarları, Hıristiyan dinine zorla geçirildikten sonra hem Ruslar, hem İslam dinine mensup Tatarlar tarafından dışlanmış olmaları sonucu, şamanizm devri gelenek ve inançları ile Bulgar devleti dönemine özgü birçok geleneği XXI. asra taşımışlardır (Vorobyov 1964: 47). Astrahan ve Sibirya Tatarlarında da şamanizm devri gelenek ve inançları iyi korunmuştur. Meselâ, Astrahan ve Sibirya Tatarları, Kazan Tatarlarından farklı olarak, bugün de ölü arkasından ağıtlar yakarlar ve ağıt yakacak kişiyi, ölü daha hayattayken kendisi belirler. Sibirya Tatarlarından derlenen bir ağıt örneği verelim:

Allanıñ rähmätendä bulsın,

Urnu ocmaqta bulsın,

Qarañğı qabernläre yarıq bulsın,

İmanı yultaş bulsın (Bayazitova 1992: 282).

Allah'ın rahmetinde olsun,

Yeri cennette olsun,

Karanlık mezarı aydın olsun,

İmanı yoldaşı olsun.

Sovyet döneminde ateizm ideallerinin yayılmasına rağmen, Tatar Türkleri cenaze merasimlerini inanç ve geleneklerine uygun bir biçimde uygulamaya devam etmişlerdir ve bugün de yeni kuşağa bu gelenek ve inançları emanet etmektedirler.

Kaynakça:

1. Ahmetcanov, Marsel (2000). *Ülgännärneñ Kaberen Bel*. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
2. Bayazitova, Flöra. (1992) *Ğomerneñ Öç Tuylı*. Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
3. Busıygin Y. P ve Yakovlev, V. İ. (1990) “Muzıykalnıy İstrumentı v Semeynom Bıytu Narodov Srednego Povoljya (konets XIX – načalo XX v.)”, *Semeynaya Obryadnost Narodov Srednego Povoljya*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
4. Hristolyubova, İ (1978) “Pogrebalnıy Ritual u Udmurtov”, *Etnokulturnıy Protsessı v Udmurtii*, İjevsk.
5. Görkem, İ (1992), “Türk Dünyasında Yas Törenleri ve Ağıtlar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, N 77, Nisan.
6. Karakuzova, J. ve M. Ş. Hasanov (1993). *Kosmos Kazahskoy Kulturu*. Almatı.
7. *Puteşestviye v Vostoçnıy Stranı Plano Karpini i Rubruka* (1957) Moskva.
8. Roux, Jean-Paul (1998). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, İstanbul.
9. *Semeynıy obryadı Narodov Sibiri*.(1980) Moskva.
10. Sultangareyeva, Rozaliya (1994) *Başkirskiy Svadebno-Obryadoviy Folklor*. Ufa.
11. *Tatar Mıfları* (1999), Galimcan Gıylmanov hikâyäläwendä, 2. Kitap, Qazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
12. *Tatarı* (2001) Moskva.
13. *THEMA Larousse. Tematik Ansiklopedi* (1993-1994): Sanat ve Kültür. Türk-İslam, “Milliyet”. İstanbul.
14. Urazmanova, Raufa (1984) *Sovremennıy Obryadı Tatarskogo Naroda*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
15. Urmançeyev, Fatih (1980). *Epiçeskiye Skazaniya Tatarskogo Naroda*, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı.
16. Vorobyov N. (1964). “Etniçeskiye Gruppı Tatar Srednego Povoljya i Priuralya”, *İtoğovaya Nauçnaya Sessiya Kazanskogo İnst. Yaz., Lit. İ İstorii AN SSSR za 1963 god*, Kazan.

